

M A S U U N I N M Ä K I
KULTTUURIHISTORIALLINEN SELVITYS

Arkkitehtitoimisto Helamaa & Heiskanen Oy

31.12.2013

SISÄLLYS

1	Johdanto	3
2	Tampellan teollisuuden synty	4
3	Masuuninmäen vaiheita	6
	3.1 Teollisen ajan alkuvaihe 1850-1890	6
	3.2 Työläisten asuinalue rakentuu 1890-1910	10
	3.3 Sotien aika 1910-1945	13
	3.4 Teollisuuden murrosvaihe 1945-1970	17
	3.5 Kerrostalorakentaminen 1970-2013	19
4	Rakennuksia	21
5	Lapintie 9	24
6	Nykytilanne	25
7	Johtopäätökset	28
	Rakennusnumeroluettelo	29
	Kirjallisuus	30

1 JOHDANTO

Tämä rakennus- ja kulttuurihistoriallinen selvitys liittyy asemakaavan 8504 muutokseen. Aloitteen asemakaavan muuttamiseksi on tehnyt Asunto Oy Lapintie 9. Alue sijaitsee Tampellassa IX kaupunginosassa. Kaava-muutoksen tarkoituksena on täydennysrakentaminen korttelin 130 tontilla 3. Tässä selvityksessä tarkastellaan korttelin 130 lisäksi läheisten korttelien muodostamaa aluetta, joka tunnetaan nimellä Masuuninmäki.

Masuuninmäki sijaitsee Tampereella Tammerkosken itäpuolella. Se muodostaa Tampellan alueen itäisimmän osan. Mäkeä rajaa selkeästi koillisessa Porin rata ja kaakossa Lapintie. Tässä selvityksessä luoteisrajaksi katsotaan Tampellan esplanadi ja lounaisrajaksi Juhlatalonkatu. Masuuninmäen lounaispuolella on Tampellan tehdasrakennukset, luoteispuolella Herrainmäki, eteläpuolella Juhannuskylän kaupunginosa ja rautatien itäpuolella on Armonkallio.

Masuuninmäki eli Masunninmäki tunnetaan myös nimellä Pellavatehtaanmäki. Lyhennetty muoto Tehtaanmäki oli aikanaan alueen virallinen nimi. Asukkaat kutsuivat aluetta tavallisimmin nimellä Massunmäki. Selvityksessä tarkastellaan Masuuninmäen vaiheita Tampellan teollisuuden alkuajoilta 1800-luvun puolivälistä vuoteen 2013 saakka.

Valkoisella merkitty yllä Tampellan sijainti Tampereella ja alla Masuuninmäen sijainti osana Tampellan aluetta.

2 TAMPELLAN TEOLLISUUDEN SYNTY

Tammerkosken itärannan teollisen toiminnan taustalla oli Ruotsin ja Englannin välisten kauppasuhteiden vuoksi lisääntynyt kiinnostus malminetsintään myös Suomessa. Viljakalassa Haverin tilalla Henrik Ahlström teki malmilöydön 1790. Kankirauta oli kuitenkin haurasta eikä valimon perustamista kauas rannikolta pidetty kannattavana. Malmi todettiin 1830-luvulla kelvolliseksi valuraudan valmistukseen vain järvi- ja suomalmehin sekoitettuna. Haverin malmin soveltuvuutta tutkittiin 1840-luvun alussa Taalintehtaalla ja Fiskarsissa.

Hatanpään kartanon ja koko Tammerkosken itärannan alueen omistaja N.J. Idman tarjosi raudansulatusta varten masuunin paikkaa omistamaltaan alueelta Ala-Erkkilän talon mailta Tammerkosken itärannalta. Paikka oli sopiva ja Idman sai yhdessä August Ramsayn ja Gustaf Idestamin kanssa 1842 toimiluvan ja vapautuksen vero- ja tullimaksuista. Erioikeuskirjan perusteella saatiin käyttöön Haverin kaivos, suomalmien nostopaikkoja ja lupa rakentaa sulatusuuni eli masuuni sekä valimo, kankirautapaja ja nippu ja naulapaja. Masuuni valmistui 1844 Tammerkosken rannalle vesisahan ja jauhomyllyn viereen.¹

Masuunin jälkeen rakennettiin valimo, jossa masuunin tuottamasta takki- eli harkkoraudasta valettiin paistinpannuja, patoja, silitysrautoja, kamiinoja, kakluuninluukkuja, kynttelikköjä, hautaristejä ja konevalutavaraa Finlaysonin ja Frenckellin tehtaille. Alkuun työntekijöitä tarvittiin eniten malminnostossa, puun kuljetuksessa, sysimiilussa ja Haverin kaivoksella. Tampereen rautaruukin palveluksessa oli vuonna 1949 konttorihenkilöstön lisäksi yhteensä 60 työntekijää. Valimon työntekijämäärä oli jo kasvanut, mutta pajan ja sorvaamon osuudet olivat vielä merkityksellisiä.

Tuotteiden kysyntä väheni Krimin sodan vaikutuksesta ja masuuni myytiin 1856 G. A. Wasastjernalle. Wasastjerna siirsi yrityksen toiminnan painopisteen masuunista konepa-

jaan, joka aloitti toimintansa 1857. Konepaja työllisti 130 henkeä vuosien 1958 ja 1965 välillä. Konepajan ensimmäisiä töitä olivat pellavatehtaan rakenteet ja koneet sekä sisävesilaivat.

Adolf Törngren sai anomansa erioikeudet pellavatehtaan perustamista varten 1857. Törngren suunnitteli tehdasta ensin kosken alajuoksulle, mutta rakennustöiden viivästytyä hän teki Wasastjernan kanssa 50 vuoden käyttöoikeussopimuksen osasta Wasastjernan vuokraamaa aluetta ja rakennutti tehtaan.

Törngren oli päättänyt rakentaa pellavatehtaastaan Tampereen suurimman tehtaan ja se kasvoikin niin suureksi, että Wasastjernan konepajaa alettiin kutsua pellavatehtaan konepajaksi.

Tiivistä yhteistyötä tehneet Törngren ja Wasastjerna tarvitsivat lisää pääomaa ja perustivat siksi 4.3.1861² Tampereen Pellava ja Rauta-teollisuus Osakeyhtiön.

Suuret halla- ja katovuodet 1966-68 vaikuttivat myös yhtiön talouteen sekä raaka-aineiden saannin että tuotteiden kysynnän muodossa. Halla vei sekä leipäviljan että pellavat. Köyhillä ei ollut varaa edes ruokaan, joten pellavasta tehty palttina ei enää käynyt kaupaksi.

Yhtiökokouksessa 1866 tilintarkastajat eivät suositelleet vastuuvapauden myöntämistä yhtiön hallitukselle, kun Yhdyspankki vaati muutoksia Tampellan johdossa. Uuden johdokunnan puheenjohtajaksi valittiin Alfred Kihlman, joka jatkoi puheenjohtajana vuoteen 1903.

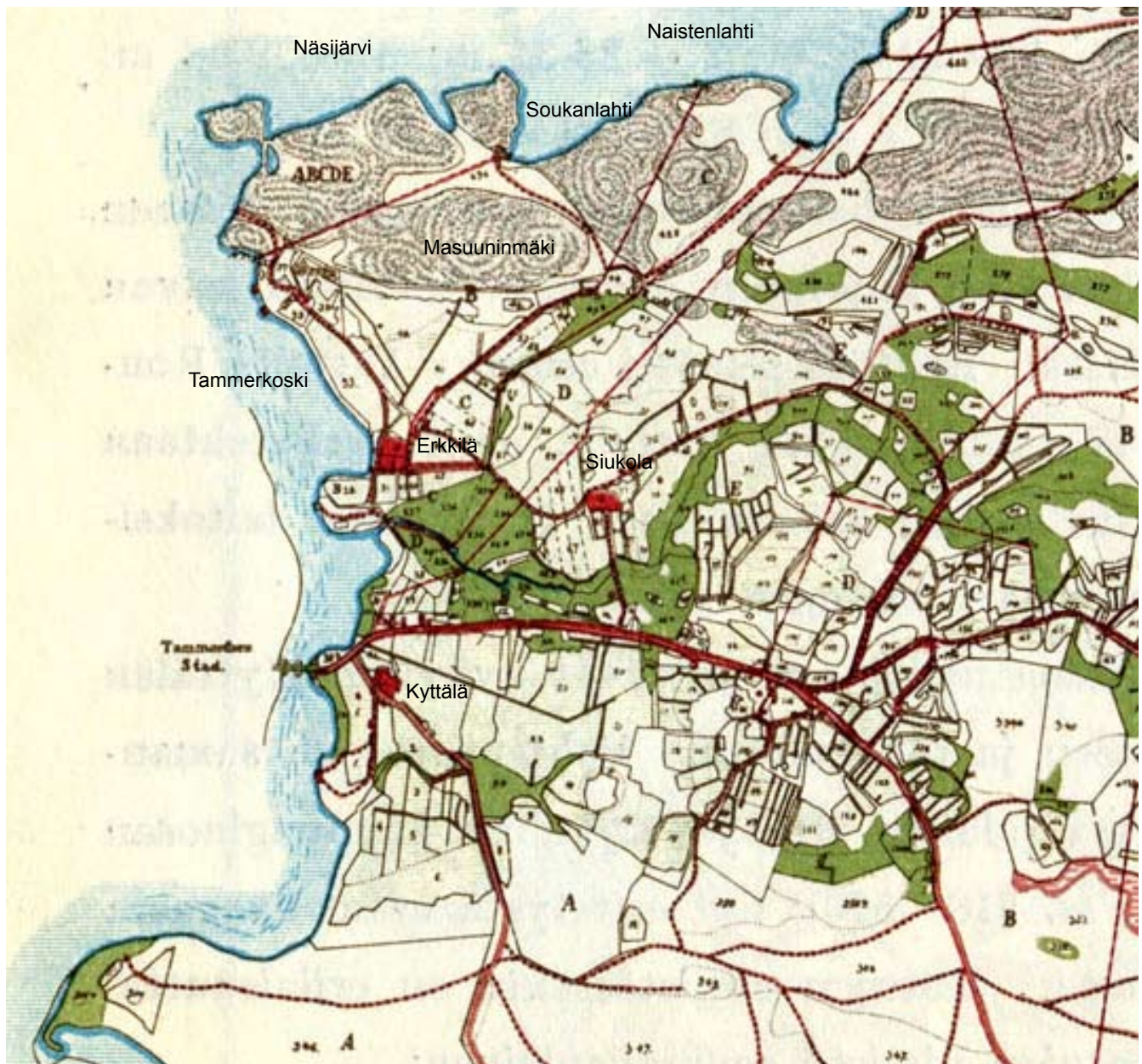

Vielä vuonna 1866 Törngren teki Suomen siihen asti suurimman konkurssin ja kaksi vuotta myöhemmin uusi kriisi johti Wasastjeran vararikoon. Suhdanteiden heikennyttyä Venäjällä yhtiökin oli lähellä konkurssia 1869, mutta seuraavien vuosien aikana konepajan tuotanto saatiin kasvuun.

Tampere menetti vapaakaupunkina erityis- asemansa 1869 maan kaikkien tehtaiden päästessä tullivapauden piiriin. Tuotteiden laadun parantuessa liiketoiminta kuitenkin kasvoi. Puuhioketta, pahvia ja kartonkia tuotamaan rakennettiin 1873 puuhiomo.

Yhtiön taloudellinen asema parani 1880-luvun alkupuolella ja tuotantotiloja uusittiin. Vuosikymmenen aikana otettiin käyttöön sähkövalo ja höyrykone. Teollisen toiminnan kasvu edelleen 1890-luvulla loi pohjan Masuuninmäen asuinalueen rakentamiselle.

Kyttälän puoli maalaisaikansa lopulla 1822. Kartta esittää Tammerkosken itäpuolisen alueen ajalta, jolloin Tampereella oli vasta Hatanpään jauhomylly ja vesisaha. Masuuninmäki oli rakentamaton kallio. Nykyisen Lapintien linjaus näkyy jo kartassa Erkkilän tilalta lähtevänä, ennen Naistenlahtea poluksi muuttuvana tienä. Masuuninmäkeä ympäröivät myös Soukanlahteen kulkevat polut.

3 MASUUNINMÄEN VAIHEITA

3.1. Teollisen ajan alkuvaihe 1850-1890

Masuuninmäen ensimmäinen tiedossa oleva rakennus oli jo ennen masuunin rakentamista tehty pieni Mäkipaja, joka säilyi pitkään masuunin rinnallakin.³ Mäkipaja oli rinteessä paljon Ristipytingkiä alempana, mutta tarkempaa tietoa rakennuksen sijainnista kirjoittajalla ei ole.

Pellavatehtaan mestareille rakennettiin 1850-luvun lopulla Ristipytingiksi kutsuttu talo. Siihen ilmeisesti muutti mm. Aspin perhe rakennusmestari Gustaf Aspin tultua tehtaan palvelukseen 1866.

Lapsityöntekijöiden osuus oli 1860-luvulla pahimpina vuosina 45% työntekijöistä. Vanhempien palkat eivät riittäneet ruokaan ja asuntoon, joten vaihtoehtoja ei ollut. Monet lapset menivät tehtaaseen 9-10-vuotiaana ja pysyivät tehtaan palveluksessa koko elämänsä ajan. Alle 12-vuotiaiden työnteko kiellettiin lailla vasta 1889.

Yleensä ainoa mahdollisuus koulunkäyntiin oli tehtaalaiskoulu, jossa tehdas koulutti uusia työntekijöitä itselleen. Pellavatehtaan koulu aloitti toimintansa tammikuussa 1860 puusepänverstaan⁴ yläkerrassa. Muiden kuin tehtaalla työskentelevien perheiden koululaisilta perittiin lukukausimaksu. Niille jotka eivät töiltään ehtineet tavalliseen kouluun oli sunnuntaikoulu. Lasten ei tarvinnut mennä pyhisin työhön.

Kuvassa näkyy Masuuninmäen ensimmäiset rakennukset: etualalla Mäkipaja, taustalla Ristipytingki.

Vuonna 1872 rakennettiin kansakoulu Masuuninmäen rinteeseen. Aluksi koulurakennus oli niin hatarana, että oppilaat istuivat luokassa talvella ulkovaatteissa, mutta olot paranivat kun talo vuorattiin ja huoneet paneloitiin. Toinen koulu lähellä oli Erkkilän koulu. Koululaiset olivat toisen puolen päivästä pellavatehtaassa ja toisen koulussa. Tehtaan koulu toimi vuoteen 1911.

Sanomalehtien lukeminen oli yleistynyt 1850-luvulla lukutaidon yleistyessä ja työllisyystilanteen parantuessa. Koska monilla ei ollut varaa tilata lehtiä, myivät tilaajat ”lukuosia” eli lukuvuoroja.

Pellavatehtaalle perustettiin 1869 kuoro, Pellavatehtaan lauluseura ja 1878 soittokunta. Pellavatehtaan, masuunin ja verkatehtaan työntekijöille perustettiin 1870-luvun alussa kirjasto, jonka nimeksi tuli Tehdastenlaina Kirjasto Messukylässä. Pellavatehtaan kirjasto oli 1900-luvun alussa Tampereen suurin kirjasto. Tehtaan työntekijöille myös järjestettiin luentoja mm. historiasta, kasvitieteestä, kasvatuksesta ja ihmisruumiin rakenteesta.

Yläpuuhiomo rakennettiin ilmeisesti 1873. Osakkeenomistajien epäilyistä huolimatta puuhiomo tuotti pääoman takaisin ja kymmenen prosentin koron kahdeksassa vuodessa.

Tarve rakentaa uusia asuntoja Masuuninmäkeen johtui kolmesta syystä: Tulipalot tuhosivat 1874 kolme asuinrakennusta masuunin ja konepajan läheisyydestä. Läheisen Kyttälän torpat hävitettiin 1877, kun kaupunginosa oli liitetty Tampereen kaupunkiin. Lisäksi tuotannon kasvaessa tehtaisiin tarvittiin lisää työväkeä.⁵

Masuuninmäki tehtaan vieressä oli sopiva paikka uusille asuintaloille, koska siellä ei ollut muita rakennuksia kuin Ristipyntinki, Masuunin koulu ja joitakin ulkorakennuksia. Ensimmäiset uudet asunnot tehtaan työläisille ehtivät valmistua jo vuonna 1876, ennen Kyttälän hävittämistä. Uudet asunnot rakennettiin turvallisen etäisyyden päähän tuotantorakennuksista.

Kyttälän hädetyistä vuokralaisista Masuuninmäkeen muutti lähinnä työnjohtajia ja ammattimiehiä perheineen. Muut siirtyivät Armonkallioon ja kaavoittamattomiin Järven sivuun ja Pispalaan. Pitkämatalaisia varten pellavatehdas hankki 1890-luvulla nykyisen paloaseman kulmalta ruokatalon, jossa työläiset söivät sekä aamiaiset että lounaan.

Tampereen kaupunkiin 1877 liitetyn Kyttälän asemakaava vahvistettiin 1886. F. L. Caloniuksen suunnitteleman ruutukaavan lähökohtana oli purkaa kokonaan (seuraavan sivun asemakartassa näkyvä) vanha Kyttälän tehdaskylä. Uuden kaavan kadut vedettiin suoraviivaisesti yli vanhan asutuksen, joka sai väistyä.

Toijalan ja Tampereen välinen rataosuus avattiin liikenteelle 1876. Rautatie hyödytti tuotteiden kuljettamisessa erityisesti Kyttälässä toimineita ja muita rautatien lähellä sijainneita tehtaita, Tampereen Pellava ja Rauta-Teollisuus Osake-Yhtiötä, Frenckelliä ja Finlaysonia. Kyttälän liittäminen Tampereen kaupunkiin 1877 oli tärkeää myös alueella sijaitsevan rautatieaseman vuoksi. Tampellan alueella oli eri osastojen välillä kapeita raiteita, joita pitkin raaka-aineita ja tuotteita siirrettiin käsivoimin tai hevosvetoisesti.

Konepajan ja valimon tilanne oli 1870-luvun lopulla huonontunut ja työntekijöiden määrä pudotettiin 81:een. Tappiollinen Helsingin Hietalahden telakka saatiin myytyä 1880, mutta myynti kattoi murto-osan telakkaan sijoitetusta pääomasta.

Pellavatehtaasta paloi vuonna 1883 kehräämö ja kutomo ja 900 ihmistä menetti työpaikkansa. Monet palasivat maaseudulle ja vanhassa koulurakennuksessa jaettiin ruokannoksia työttömille. Uuteen tehtaaseen asennettiin 1890-luvulla sprinkler-verkosto.

Osana tuotantotilojen laajaa uudistamista Tampellan teollisen historian aloittanut masuuni purettiin 1884.

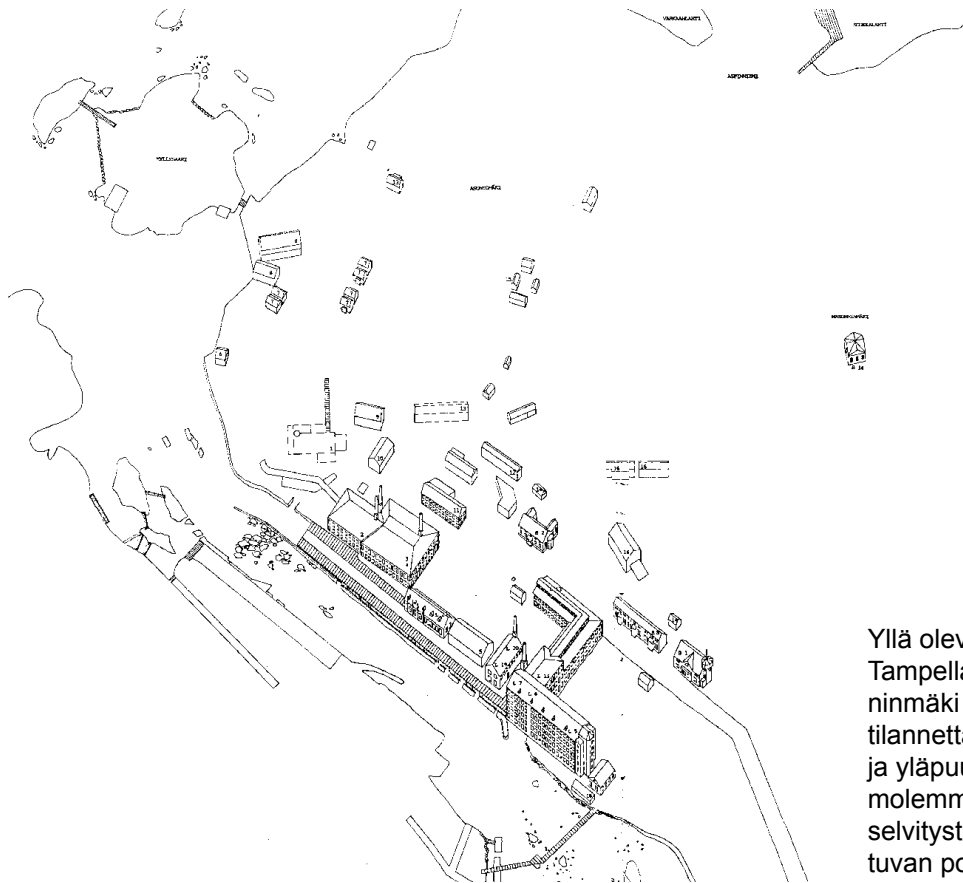

Kartta 7. Kyttälä tehdashylänä ja kaupunkina 1889

F. L. Caloniuksen ruutukaava vuodelta 1886. Kyttälän alue rajautuu pohjoisosastaan Masuuninmäkeen. Väliässä oleva Soukkonlahdenkatu on nykyinen Lapintie. Pohjoinen Kyttälä tunnetaan nykyään nimellä Juhannuskylä.

1860

Yllä olevassa aksonometriassa näkyy koko Tampellan alue. Alla olevassa kartassa Masuunimäki lähiympäristöineen. Molemmat esittävät tilannetta vuodelta 1860, ennen tehtaan koulun ja yläpuuhiomon rakentamista. Mäkipaja puuttuu molemmista koska tarkkaa tietoa sijainnista ei selvitystä tehdessä ole. Nykytilanteeseen perustuvan pohjakartan tarkoitus on helpottaa rakennusten paikantamista.

rakennusnumeroluettelo s. 29

3.2 Työläisten asuinalue rakentuu 1890-1910

Vaikka 1890-luku alkoi tuntuvalta pulakaudella vallitsi vuodesta 1893 vuosisadan vaihteseen voimakas noususuhdanne. Vuosikymmenen aikana Suomen teollisuustuotannon bruttoarvo kaksinkertaistui. Tampereen peltava- ja rautateollisuus oy:n osakepääomakin kaksinkertaistettiin 1895. Yhtiö oli jo 1892 lunastanut kaupungilta vuokraamansa 20 hehtaarin alueen, johon kuului myös Masuuninmäki.⁶

Perimätieto kertoo Gustaf Aspin rakennuttaneen osan Masuuninmäen puutaloista. Masuuninmäellä oli vuonna 1892 talot 18, 19, 20 (pitkä talo), 21 (hellahuoneita) ja 22 (alapihan pitkä punainen rakennus). Toisen lähteen mukaan rakennukset 13, 24 ja 25 oli rakennettu jo 1876.⁷

Kyttälän tonttien myynti uuden asemakaavan pohjalta alkoi 1890 ja vanhat tontinvuokraajat irtisanottiin. Irtisanomisajan mentyä umpeen toukokuussa 1892 oli Kyttälässä vielä jäljellä 158 talonmistajaa.⁸ Häädön yhteydessä jäljellä olleille n. 2000 asukkaalle mitattiin Masuuninmäen itäpuolelle, Soukanlahden kallioidelle 46 tonttia, joille osa hätään joutuneista kyttäläläisistä sai siirtää talonsa. Lisäksi heille luvattiin vuokravapaata aikaa viisi armonvuotta, minkä vuoksi kaupunginosa sai nimen Armonkallio.

Juhannuskylä eli Jussinkylä on kaupunkiin liitetyn Kyttälän pohjoisosaa, entisten Erkkilän ja Siukolan tilojen maita. Lars Sonckin laatima asemakaavaehdotus Juhannuskylään vahvistettiin 1907. Vanhan Juhannuskylän katulinjoja ja -nimiä säilyttänyt Sonckin kaava poikkesi kaarevine katuverkostoineen huomattavasti aikaisemmasta F. L. Caloniuksen 1886 vahvistetusta ruutukaavasta.

Masuuninmäen itäpuolelle rakentui näin työläisten puutaloalue Armonkallio ja eteläpuolelle osin kivirakennuksista koostuva ilmeeltään keskustamaisempi Juhannuskylä johon rakennettiin 1901 tuomiokirkko ja 1907 keskusaloasema.

Konepajan ja Valtion Rautateiden kesken tehtiin vuonna 1898 sopimus 40 veturin toimittamisesta. Tilaus vaati Tampellan teollisuuslaitosten huomattavaa laajentamista. Uudisrakennusohjelma käsitti uuden valimon, asennushallin, kattilapajan, pajan, konehallin, konttorirakennuksen ja varaston.

Vuonna 1898 alkoi myös Masuuninmäen asuntorakentamisen aktiivisin vaihe, joka kesti vuoteen 1903. Rakennukset olivat pääosin hirsirakenteisia, lautaverhoiltuja, harjakattoisia kaupunkitaloja. Yleisin asuntotyyppi oli huone ja keittiö. Massunmäelle kehittyi asuinalue, jossa työläisiä asui vuosisadan vaihteessa jo noin 1700.⁹

Lapintien varteen rakennettiin 1898¹⁰ juhlatalo, jossa työläisillä oli mahdollisuus ruokailla. Myös puutarhurin asunto rakennettiin 1898 ja kasvihuone 1912. Tampellan oma puutarhuri hoiti Massunmäen rinteeseen kasvimaita ja kasvihuonetta.

Satakunnan silta muodosti tehtaalta kiinteämmän yhteyden kaupunkiin 1898. Tehdas rakennutti normaalilevyisiä raiteita suoraan pääradalta konepajalle. Porin rata avattiin 1895 ja 1899 rakennettiin Pellavatehtaan oma pistoraide. Rautatie ympäröi Massunmäkeä tällöin niin koillisessa, pohjoisessa kuin lännessäkin.

Viimeisetkin asuinalueen taloista, talot 28, 29 (työnjohtajien rakennus), 30 (pesutupa), 31, 32, 33 (Piikala), 35 (Alapiha) oli vuoden 1903 loppuun mennessä rakennettu.¹¹

Vesijohdot Masuuninmäen keskipihalle ja pesutupaan rakennettiin vuonna 1905. Sitä ennen vedet kannettiin Soukanlahdesta, talvella kelkalla vetäen. Vesijohdossa oli kolme hanaa. Ainoa viemäri ja laskiämpärien tyhjennyspaikka oli pesutuvan yhteydessä.

Lähes kaikista Masuuninmäen perheistä oli monta perheenjäsentä eri sukupolvista yhtä aikaa tehtaassa töissä. Työsuhteet kestivät kymmeniä vuosia. Työntekijöiden kouluikäiset lapset pääsivät usein kesätöihin Masuuninmäen etelärinteellä sijaitsevalle Tampellan puutarhalle tai nurmikoita leikkaamaan.

Venäjän ja Japanin välinen sota 1904-05 toi metalliteollisuudelle tilauksia, mutta veturitilaukset hetkellisesti vähenivät. Pellavatehtaan ja konepajan parantamiseen ja konekannan uusimisen kuitenkin investoitiin vuosina 1904 ja 1905 merkittävästi, koska Tampereen vapaakaupunkioikeudet vero- ja tullivapauksiin lopetettiin 1905.

Vuosisadan vaihteessa ammattiyhdistyksiä perustettiin Finlaysonille, Pellavatehtaalle ja Lapinniemen puuvillatehtaalle. Suurlakon 1905 jälkeenkin pellavatehtaalla oli lakkoja ja seuraavan vuoden lakon loppuselvittelyissä osa Masuuninmäen asukkaista joutui muuttamaan pois tehtaan asunnoista.

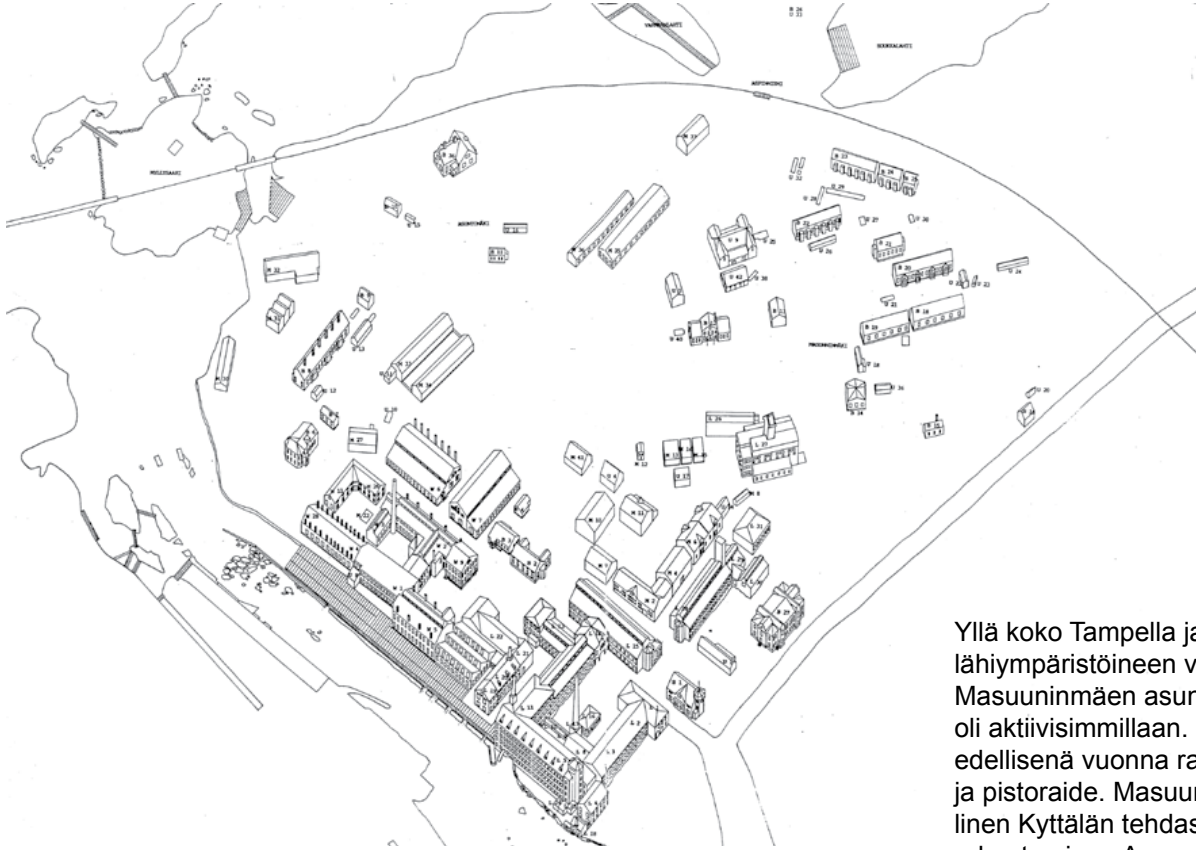
Samaan aikaan kehittyi työnantajien järjestäytyminen. Vuonna 1907 perustetussa Suomen metalliteollisuuskonttorissa sovittiin yhdentoista konepajan kesken erikoistumisesta päällekkäistuotannon hallitsemiseksi. Tampereen konepajan tehtäväksi määrättiin kalanterien hionta, turbiinien, hiomakoneiden, kuorma-autojen, vetureiden sekä Näsi- ja Pyhäjärvelle tarkoitettujen höyrylaivojen valmistus. Kuorma-autotuotannon kariutuessa sekä veturi- ja laivavapausuuden supistuessa yhtiön tuotannon painopiste siirtyi turbiineihin ja puuhiomon koneistoihin.

Södermanin pytinki Masuuninmäellä, talot 35 ja 22.

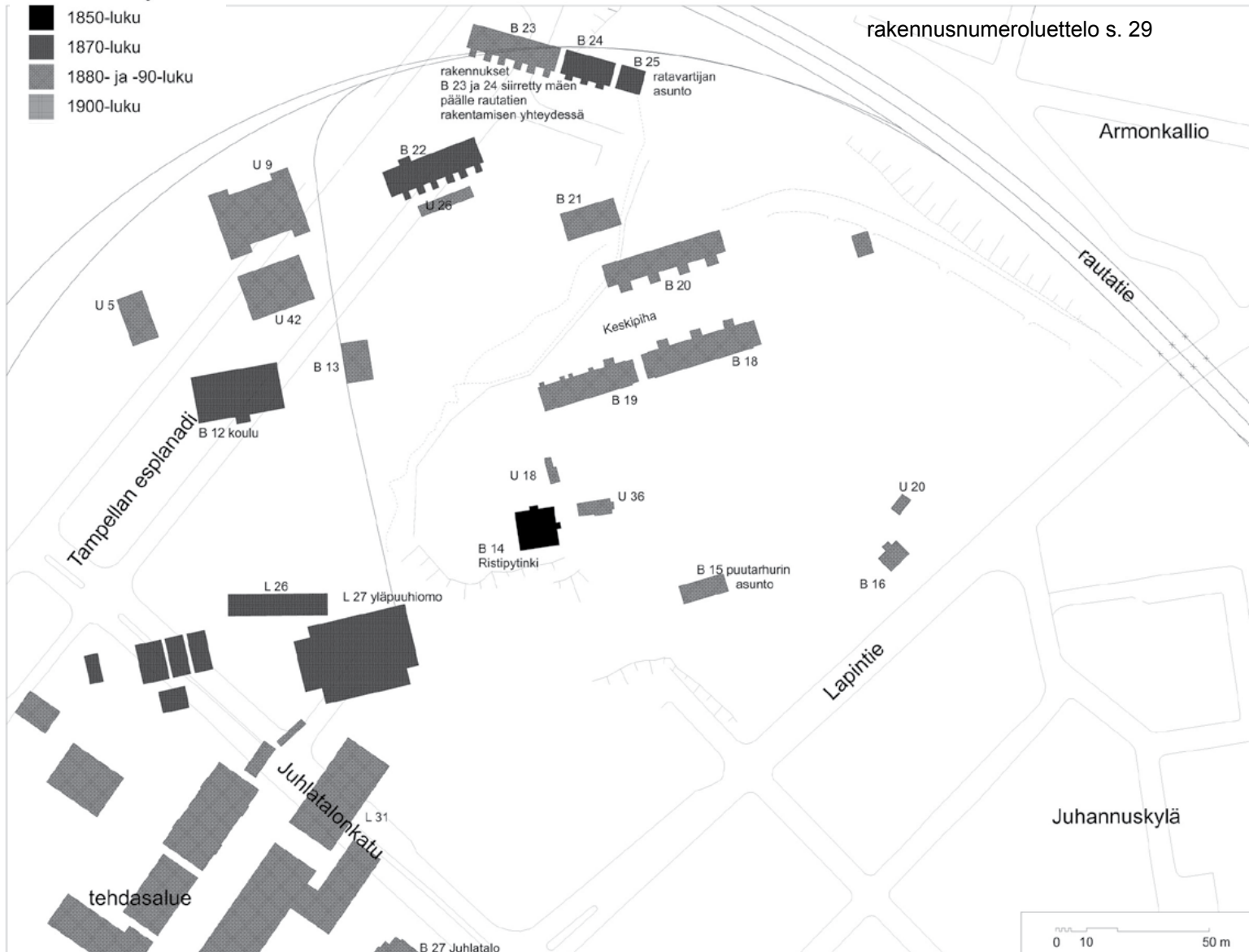
1900

Yllä koko Tampella ja alla Masuuninmäki lähiympäristöineen vuonna 1900, jolloin Masuuninmäen asuntojen rakentaminen oli aktiivisimmillaan. Kartassa näkyy edellisenä vuonna rakennettu Porin rata ja pistoraide. Masuuninmäen eteläpuolinen Kyttälän tehdaskylä on hävitetty ja rakentaminen Armonkalliolla on alkanut.

Rakentamisajankohta

- 1850-luku
- 1870-luku
- 1880- ja -90-luku
- 1900-luku

Sotien aika 1910-1945

Konepajan vienti Venäjälle ja Viroon alkoi 1912. Pellavatehdas hyötyi Suomen halpatullisesta kiintiöstä Venäjän kaupassa. Lankoja ja kankaita vietiin myös Baltiaan ja Puolaan.

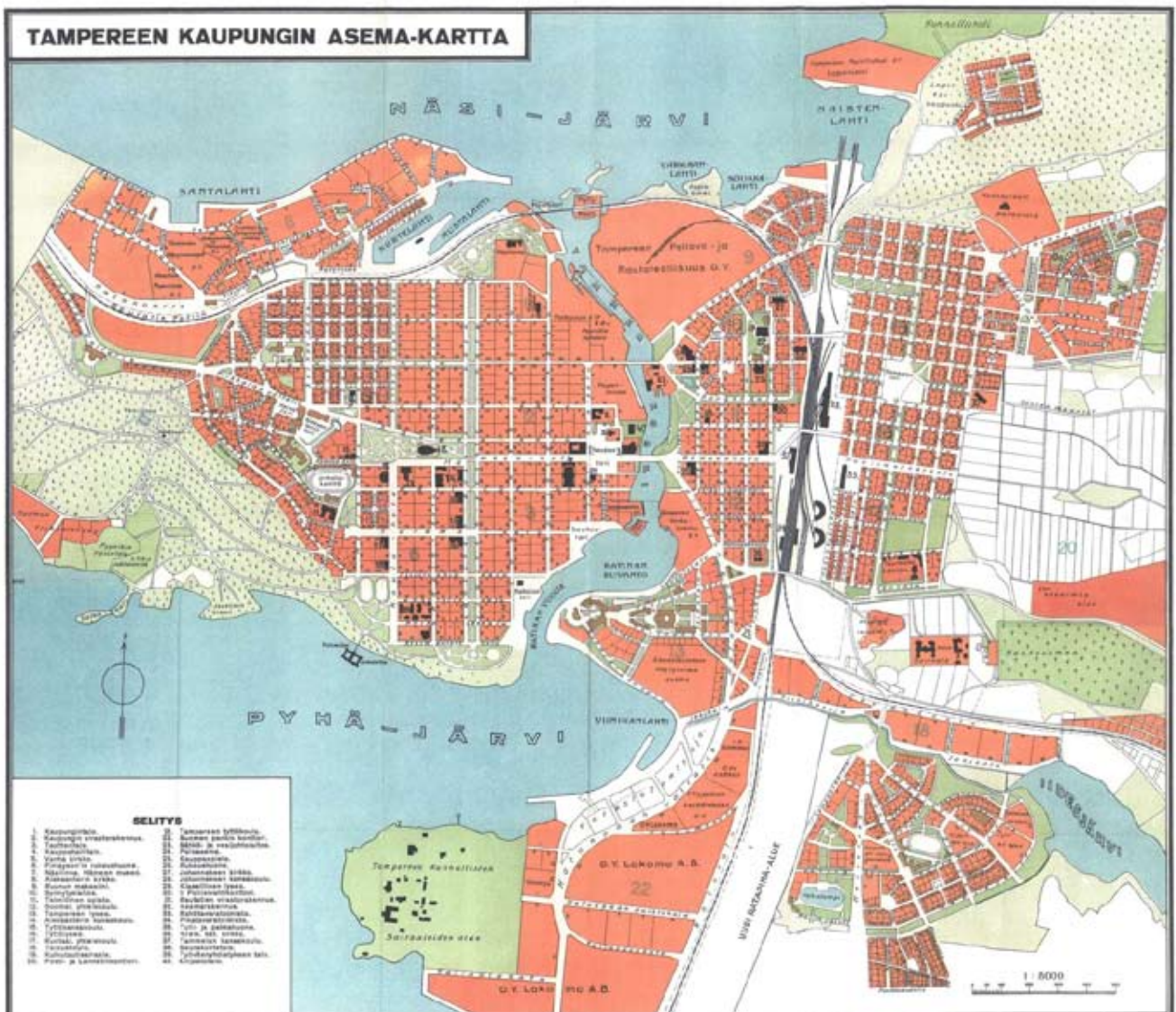
Yläpuuhiomolle rakennettiin 1911 savupiippu ja 1915 kuivaamo, jonne siirrettiin kaksi kuivatuskonetta alapuuhiomosta. Yläpuuhiomon laajennus rakennettiin 1928.

Kun ensimmäinen maailmansota heinäkuussa 1914 syttyi, saatiin tilauksia Venäjältä niin paljon että lisärakentaminen oli välttämätöntä.

Kutomoa ja pellavatehtaan vanhinta osaa laajennettiin ja rakennettiin uusi betonirakenteinen tehdasrakennus.

Ensimmäisen maailmansodan loppuvaiheessa oli ankara työttömyys, kun taas toisen maailmansodan aikana oli pula työvoimasta. Tampereella tehtaiden sukupuolijakauma tosin lievensi työvoimapulaa.

Lähes kaikki kaupalliset yhteydet Venäjälle katkesivat lokakuun vallankumouksen jälkeen 1917. Kansalaissodan aikana teollinen toiminta Tampereella lakkasi melkein täysin Lokomoa lukuunottamatta. Kansalaissodan aikana konepajan työntekijämäärä putosi

160:lla ja pellavatehtaan 300 hengellä. Tehtaan työntekijöitä oli valkoisten vankileireillä ja osa oli kuollut sairauksiin tai ammuttu.¹²

Pellavatehdas onnistui korvaamaan menetettyt Venäjän markkinat sopimuksella ruotsalaisen konsernin kanssa. Puuvillatuotteet kuitenkin yleistyivät 1920-luvulla ja kalliimpina pellavavalmisteiden kysyntä laski. Pellavatehdas muutti tuotantonsa keskittyen rohdintuotteisiin. Tehdas tuotti suuret määrät juuttilankaa, -kangasta ja -säkkejä.

Tehtaiden uusia asuntoja ei enää 1920-luvulla rakennettu Masuuninmäkeen vaan Pellavanpetsamoksi kutsuttuun Saukonmäkeen 1927-30 ja 1950-luvulla rakennettiin Pekolan (PELLAVATEHDAS - KONEPAJA - LAPINNIEMI) lamellitalot Kalevan kaupunginosaan. Lapinniemen puuvillatehdas liitettiin yhtiöön vuonna 1934.

Ensimmäisen maailmansodan aikana osa pellavatehtaan työntekijöistä lähti kaupungista vapaaehtoiseen evakkoon. Lopuista oli järjestettävä työvoimaa konepajalle, sillä suurin osa miehistä oli rintamalla. Pellavatehdas valmisti muiden tuotteidensa ohella paperinaria ja kenkäteollisuudelle pahvipohjallisia.

Tykkejä ja ampumarvikkeita puolustusvoimille valmistettiin Herrojen mäen alle kallioon louhituissa luolissa. Tampeellaa naamioitiin pommikoneiden varalta mm. uusi konepaja naamioitiin ruohokentäksi rakentaen katto samaan tasoon viereisen kallion kanssa.

Väestönsuojia oli harvassa talvisodan alkuun saakka. Sodan alkuaikoina Masuuninmäen asukkaat menivät pommituksilta suojaan Masuuninmäen maakellariin, joka sijaitsi Mäen radan puoleisella laidalla Armonkalliota vastapäätä. Myöhemmin sodan aikana asukkaat pääsivät tehtaan kalliosuojaan.

Masuuninmäkeen putosi vain yksi pommi, taloon B 19, joka onneksi sijaitsi päävesipostin vieressä. Talon länsipään kolme ensimmäistä

asuntoa rakennettiin kokonaan uudelleen, laitettiin peltikatto ja asuntoihin vedettiin vesijohdot ja viemäri. Jatkosodan aikana Tamperetta ei pommitettu.

Huoltokonttori Tampellan Huolto perustettiin 1941 hoitamaan mm. harrastusyhdistysten tilejä ja auttamaan sairastuneita työntekijöitä ja leskiä.

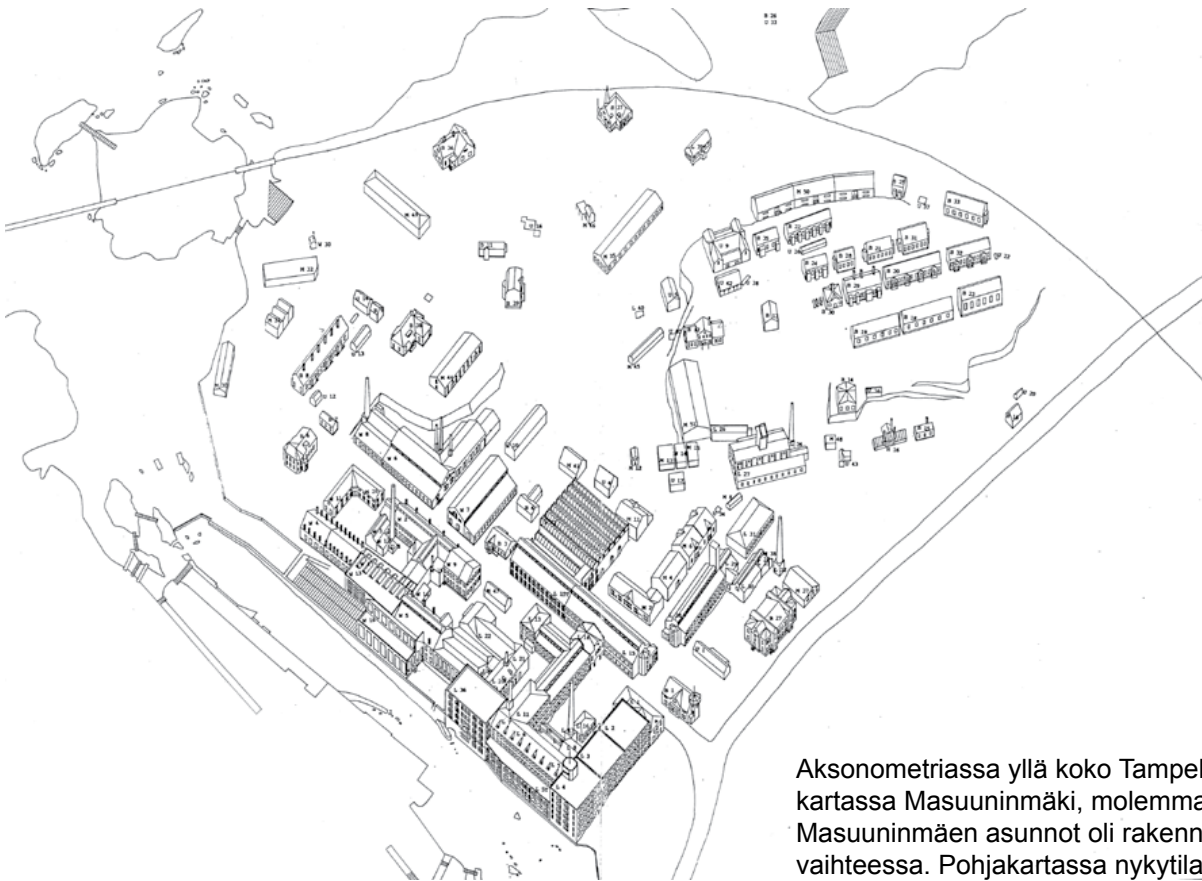

Yllä näkymä Masuuninmäestä Juhlatalon suuntaan. Kuvassa näkyy etualalla puutarhurin talo B 15 ja kasvihuone H 16. Keskellä on vuonna 1898 rakennettu kattilahuoneen savupiippu L 32. Alla Masuuninmäki kuvattuna Tampellan höyryvoimalaitoksen piipun hoitotasolta 100 m maanpinnasta. Taustalla Lapintien rakennuksia.

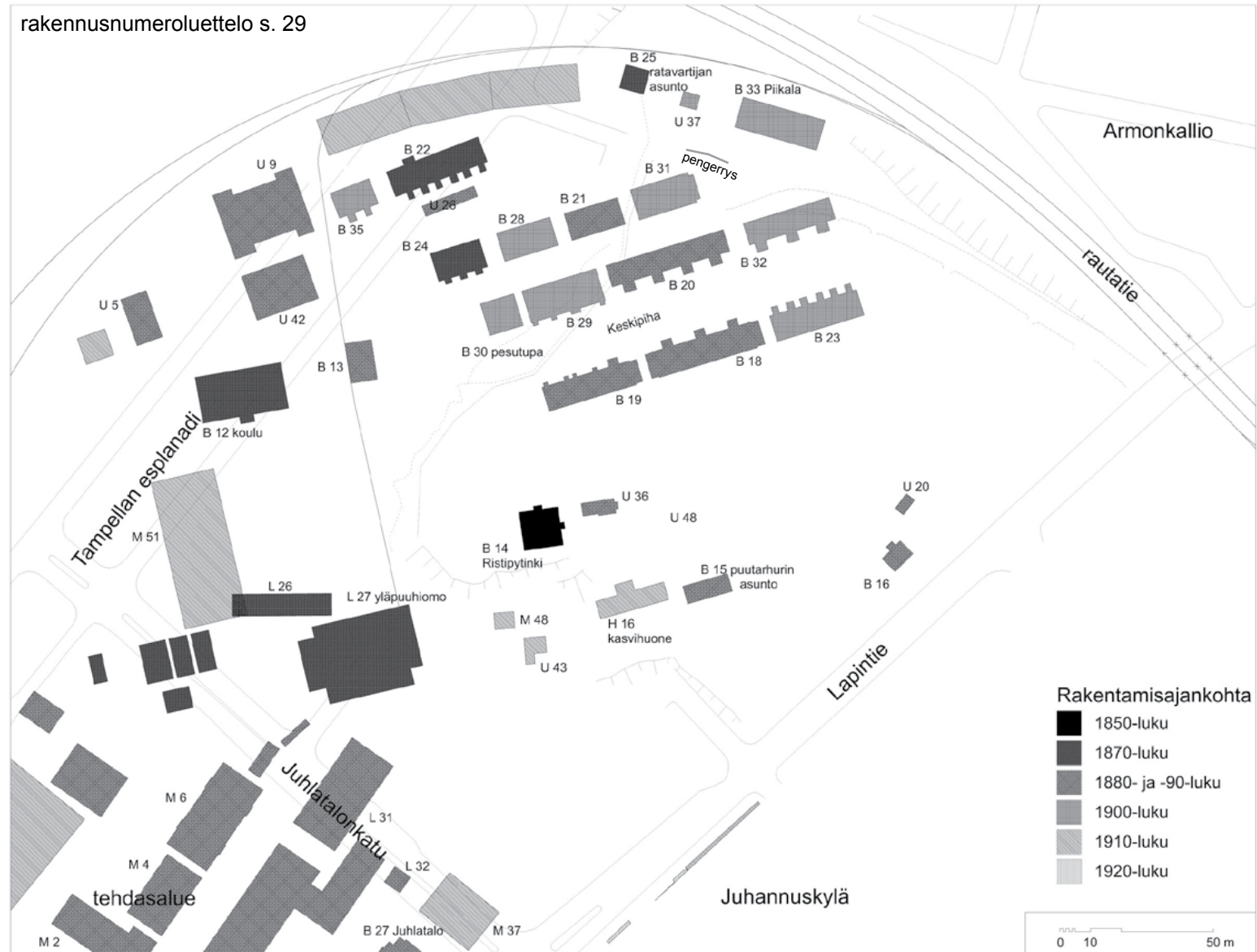

1920

Aksonometriassa yllä koko Tampellan alue ja alla kartassa Masuuninmäki, molemmat vuonna 1920. Masuuninmäen asunnot oli rakennettu jo vuosisadan vaihteessa. Pohjakartassa nykytilanne.

rakennusnumeroluettelo s. 29

Teollisuuden murrosvaihe 1945-1970

Tampella oli tärkeimpiä sotakorvausten toimitajia. Sotakorvaustoimitukset vaativat 60-90% Tampereen suurimpien konepajojen tuotantokyvystä vuoden 1947 lopulla tehdyn tutkimuksen mukaan. Tampellan osuus sotakorvauksista, yli 3000 henkilötyövuotta, saatiin päätökseen 1952.¹³

Sodan jälkeen keinokuidut alkoivat vallata alaa pellavalta. Pellavatehtaalla oli 1950 vielä 1066 työntekijää, mutta vuonna 1960 enää 780.

Rakennusmestari Oskar Helminen suunnitteli 1945 Masuuninmäkeen parakkirakennuksen, joka oli alunperin tarkoitettu tehtaan kaupamatkustajien tilapäisiksi asunnoiksi, mutta siinä oli purkamiseen asti jatkuvasti vakituiset asukkaat.¹⁴

Helminen suunnitteli 1955 mäen eteläreunaan Lapintien varteen Tampellan urheilutalon. Urheilutalo oli suuri parannus Masuuninmäen asukkaille. He saivat mahdollisuuden harrastaa nyrkkeilyä, keilailua ja joukkueurheilulajeja. Lisäksi urheilutalolla oli mahdollisuus käydä suihkussa ja wc:ssä. Useimmissa taloissa ei vielä 1960-luvun puolellakaan ollut vesijohtoja.

Masuuninmäen alapihan talot purettiin 1950-luvun alussa. Niiden tilalle rakennettiin urheilukenttä.

Yläpuuhiomon viimeiset pahviarkit valmistuivat 15.10.1956. Vanhat kuivaustekniikkaa palvelleet aukot välipohjissa valettiin umpeen ja rakennus muutettiin rakennusosaston toimistotiloiksi vuonna 1960.

Epävirallisesti Tampellaksi kutsutun yhtiön pitkä kaksikielinen nimi Tammerfors Linne- Och Jern-Manufaktur Aktie-Bolaget Tampereen Pellava- Ja Rauta-Teollisuus Osake-Yhtiö vaihtui virallisesti 1961 uuteen toiminimeen: Oy Tampella Ab. Tampellan paineilmako-

neosasto eriytettiin 1969 Tamrock-yhtiöksi, josta tuli yksi suurimmista kallioporakoneiden valmistajista.

Tampellan teatterikerho perustettiin 1961. Kerhon toimintaan liittyi 350 ihmistä ja se järjesti vuosittain satoja esityksiä.

Masuuninmäessä asukkaat viljelivät osan ruuastaan itse. Suurella osalla asukkaista oli omat perunamaat mäessä, kallioisessa maastossa, johon pääsi kosteutta sen verran että kasvit viihtyivät. Vasta loppukeväästä asukkaat joutuivat ostamaan perunoita. ”Vihannesmaita oli joka puolella mihin niitä suinkin mahtui.”¹⁵

Vesijohtojen vetämistä kaikkiin Masuuninmäen asuntoihin suunniteltiin 1950-60-luvun vaihteessa. Samalla suunniteltiin tietä Lapintieltä entisen tehtaan puutarhan kohdalta Näsijärven rantaan. Kumpikaan suunnitelma ei toteutunut.

Kaikkia Masuuninmäen asuntoja lämmitettiin puilla ja ruoka laitettiin puuhelloilla. Suurimmassa osassa asunnoista oli metalliset pönttöuunit, joillakin kakluunit. Vuoden 1965 jälkeen asukkaat saivat ilmaiset puut.

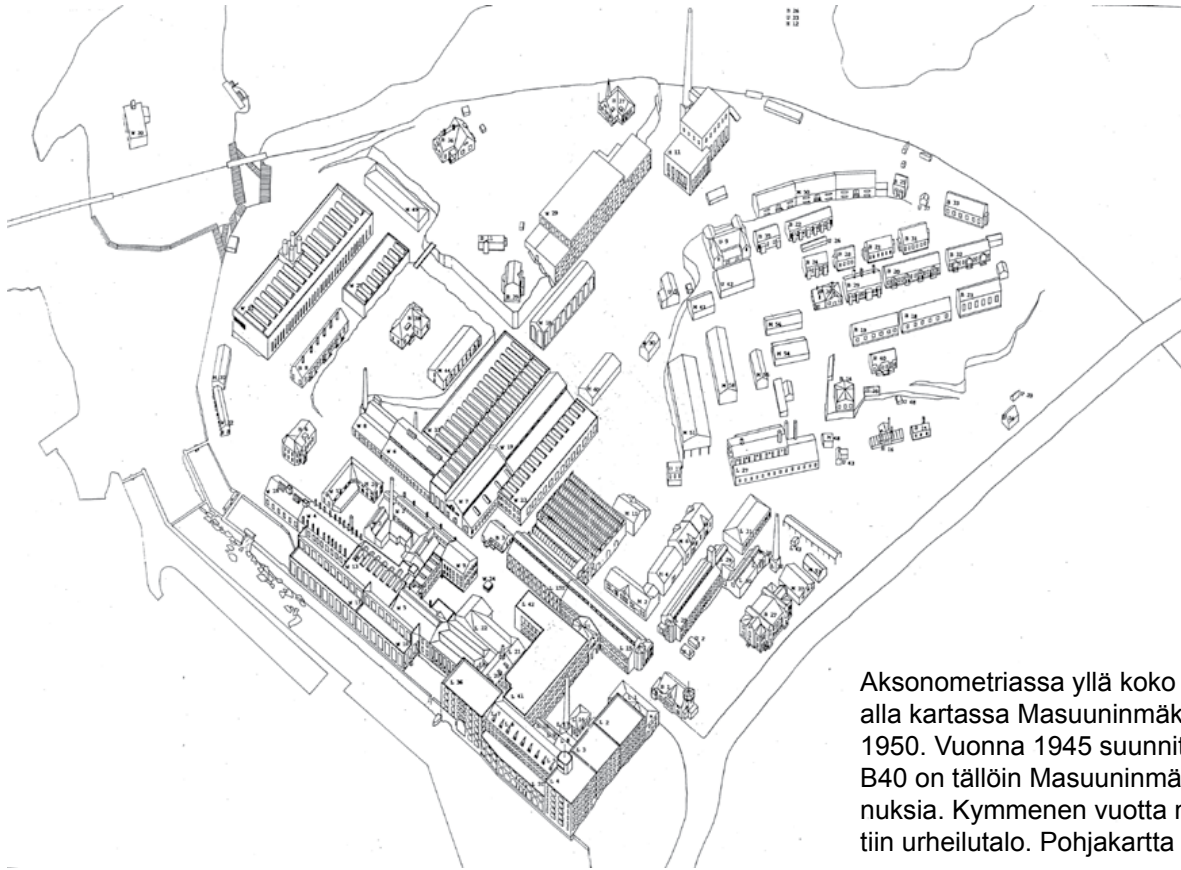
Puutarhurin asunto ja kasvihuone purettiin 1960-luvulla. Massunmäen työläisasunnot purettiin pääosin 1970-luvulla. Samalla vuosikymmenellä purettiin myös Ristipyntinki.

Tampellan alueen koillis- ja keskiosat muuttuivat voimakkaasti kun valimoa laajennettiin 1969-70 suurilla profiilipeltiverhoilluilla halleilla, joiden kantavana rakenteena olivat betonipilarit ja -palkit.

Vanhoja taloja oli vuoteen 1966 mennessä purettu kuusi. Jäljellä oli kymmenen taloa, joissa asui 70-80 asukasta.

1950

Aksonometriassa yllä koko Tampellan alue ja alla kartassa Masuuninmäki, molemmat vuonna 1950. Vuonna 1945 suunniteltu asuntoparakkii B40 on tällöin Masuuninmäen uusimpia rakennuksia. Kymmenen vuotta myöhemmin rakennettiin urheilutalo. Pohjakartta nykyisellä nimistöllä.

rakennusnumeroluettelo s. 29

- Rakentamisajankohta
- 1850-luku
  - 1870-luku
  - 1880- ja -90-luku
  - 1900-luku
  - 1910-luku
  - 1920-luku
  - 1930- ja -40-luku
  - 1950-luku

Kerrostalarakentaminen 1970-2013

Masuuninmäessä on ollut kaksi tulipaloa. Ensimmäinen syttyi pommin rähähdyksestä talvisodassa. Toinen palo oli 1971 kun purkuvaiheessa ollut talo 23 syttyi moottorisahan kipinästä.

Tampellan oli tarkoitus rakentaa kolme vuokrakerrostaloa työntekijöilleen. Johtaja Aarne Vikkula kertoi, että jokin vanhoista rakennuksista jätettäisiin museoksi tai kunnostettaisiin asuttavaan kuntoon.¹⁶ Suunnitelmat kuitenkin muuttuivat ensimmäisen vuokratalon jälkeen tuotannon vähentyessä Tampereella. Tampella myi kaksi kolmesta tontista rakennusyhtiöille ja kaikki vanhat puutalot purettiin.

Ensimmäinen kerrostalo rakennettiin radanvarren puoleiselle tontille mäen koilliskulmassa osoitteeseen Lapintie 9. Viisikerroksinen talo rakennettiin 1972 teräsbetonelementeistä. Asuntoja talossa on 60. Asuntojen pinta-alat vaihtelevat 51:n ja 88 m²:n välillä. Nykyään entinen vuokratalo on asunto-osakeyhtiö.

Kahdelle muulle Lapintien (5 ja 7) tontille Masuuninmäen rinteessä rakennettiin asuin-kerrostalot vuonna 1988. Kerroksia rakennuksissa on pääosin viisi, mutta rinteeseen laskeutuessa kerrosluku nousee seitsemään. Molemmissa taloissa asuntojen pinta-alat vaihtelevat 33:n ja 100 m²:n välillä.

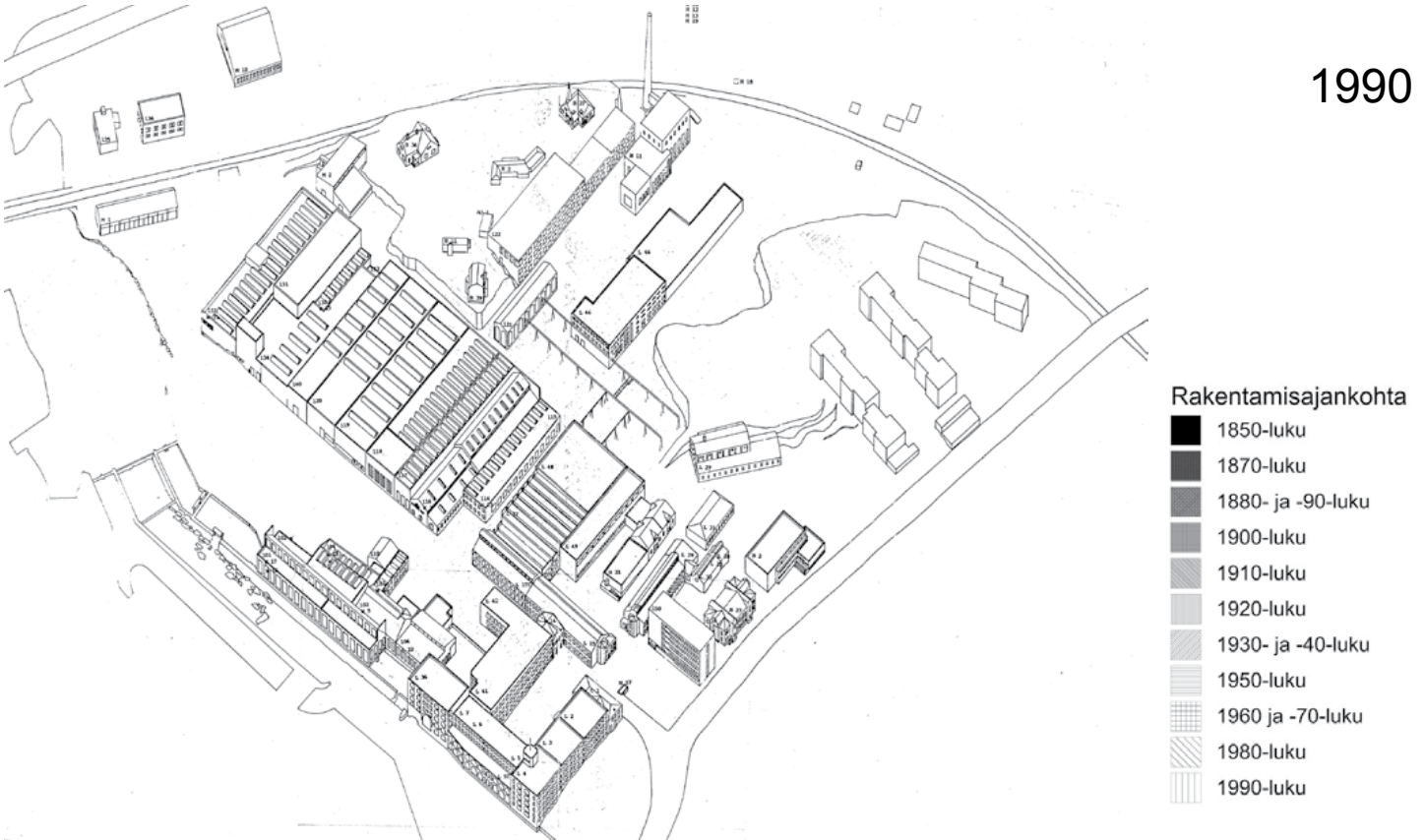
Tampellan ja Finlaysonin yhdessä 1984 perustama Lapinniemen Puuvilla Oy osoitettiin kannattamattomaksi ja tekstiilituotanto lopetettiin kokonaan vuonna 1985.¹⁷ Tampella oli silti edelleen suuri teollisuuskonserni, jolla oli 1980-luvun lopulla yli 8000 työntekijää. Tampereella oli kuitenkin vain murto-osa kun vanhalla tehdasalueella oli enää kattila- ja turbiinituotanto.

Konepajatoiminnan pääosin siirryttyä vanha tehdasalue oli jäänyt yhtymälle tarpeettomaksi. Yhtymän johto päätti 1980-luvun lopulla muuttaa tehdasalueen tonttimaaksi ja 1998 teki kaupungin kanssa esisopimuksen Tampellan alueen kaavoittamisesta liike- ja asunto-alueeksi. Kulttuurihistoriallisten arvojen säilyttämistä vaatinut Tampella-liike syntyi vastustamaan vanhojen tehdasrakennusten purkamista.

Toimistoiksi muutetun yläpuuhiomon tilat ehtivät olla Legioonateatterin sekä kuvataiteilijoiden ja bändien käytössä ennen kuin talo purettiin 1990-luvulla. Urheilutalo, viimeinen muisto vanhemmasta Masuuninmäestä purettiin 1990.

Masuuninmäen Juhlatalonkadun puoleiset tontit rakennettiin 1995 vahvistetun asemakaavan mukaisesti 1990-luvun lopulla ja Tampellan esplanadin puoleiset korttelit 2000-luvun alussa. Uusien rakennusten kerrosluku vaihtelee 5-8:aan. Katutasossa on liiketiloja, mutta pääosin rakennukset ovat asuinkäytössä.

1990

Aksonometriassa yllä koko Tampellan alue ja alla kartassa Masuuninmäki, molemmat vuonna 1990. Masuuninmäen vanhat työväen asunnot purettiin 1970-luvulla, viimeiset 72-73. Kerrostalot rakennettiin 1972 ja 1988. Yläpuuhiomo ja urheilutalo purettiin 1990-luvulla.

4 RAKENNUKSIA

Mäkipaja

Masuuninmäen ensimmäinen rakennus Mäkipaja rakennettiin jo ennen 1844 valmistunutta masuunia.

Ristipyntinki

Tehtaan mestarien asunnoiksi rakennettu Ristipyntinki valmistui jo 1850-luvulla. Pohjamuoto oli neliö ja symmetrinen neljän päädyn harjakatto muodosti ristin. Keskellä, katonharjojen risteyksessä oli ainoa savupiippu, johon kaikkien asuntojen holvatut savuhormit olivat yhteydessä. Talossa oli sekä yksi- että kaksikerroksisia asuntoja. Ristipyntingin kerrotaan olleen yksi Hatanpään kartanon vanhoista rakennuksista.¹⁸

Ristipyntinki

Työväen asunnot

Tyypillisessä Masuuninmäen työläisten asuintalossa oli kuusi asuntoa, joihin kuhunkin meni oman kuistin kautta portaat keittiöön. Asunnoissa oli noin 20-25 m²:n huone, keittiö ja eteinen, osassa oli myös kuisti. Eteisestä meni portaat vinttiin. Keittiössä oli puuhella ja kamaria lämmitettiin pönttöuunilla. Joissakin asunnoissa oli pönttöuunin sijaan kakluuni.

Työnjohtajien talossa B 29 asunnot olivat suurempia kuin muissa taloissa. Pitkä pyntinki, Masuuninmäen pisin rakennus B 20 oli kertomusten mukaan poikkeuksellisesti rakennettu pystyhirsistä. Keskipihan taloissa sisäänkäynnit olivat pihan puolella. Keskipihalla oli kaivot ja paloposti ja keskellä kasvoi koivuja. Talossa B 28 ja 31 oli sisäänkäynnit päädyissä.

Rakennuksen 31 itäpäädyn vierestä alkoivat Rannan rappuset, joita pitkin pääsi Tampellan Rataportille, ratavartijan asunnolle B 25 ja radan yli Soukanlahden rantaan. Portaiden lähellä oli maakellari. Vanhat alapihan talot oli maalattu punamultakeittomaalilla ja erotuivat siten uudemmista vaaleiksi maalatuista taloista.

Masuuninmäen rakennukset oli tehty erikoisammattimiehiä ja tehtaan työnjohtajia varten. Nämä työntekijät pyrittiin pitämään Tampellassa pitempään kuin liikkuva työväki. Siksi työväenasunnoista rakennettiin suhteellisen tilavia keittiön ja yhden huoneen perheasuntoja.

Hellahuonetalo B 21 ja Piikala

Kahdessa rakennuksessa (Piikalassa ja talossa B 21) oli hellahuoneita. Talossa 21 oli päätysisäänkäyntien lisäksi rappu ja veranta Näsijärven puolella. Rakennus oli ilmeisesti alunperin tehty johtajien asunnoksi ja jaettu myöhemmin hellahuoneiksi. Masuuninmäen Armonkallion puoleisella rinteellä rautatien vieressä Piikalassa (rakennus B 33) asui sekä tehtaalla työssä käyviä että eläkkeellä olevia naisia. Kaksikerroksisessa rakennuksessa asuttiin hellahuoneissa pitkän käytävän molemmin puolin.

Pesutupa

Ennen pesutuvan rakentamista pyykit pestiin Näsijärven tai Tammerkosken rannassa. Vuonna 1905 vesijohdolla ja viemärillä varustettu pesutupa helpotti siis Masuuninmäen asukkaiden elämää merkittävästi. Pesutuvassa toimi vuoteen 1939 asti myös pakari, jossa perheiden äidit leipoivat kerralla suuria määriä leipää varastoon. Pakarin paikalle tehtiin mankeli 1939.

Pellavatehdas

Törngrenin pellavatehtaan suunnitteli Turun lääninarkkitehti Georg Theodor von Chiewitz. Tehdas rakennettiin 1857-58 ja sen toiminta käynnistettiin vuotta myöhemmin. Rakennus on yhä jäljellä, tosin kerrosta matalampana 1883 sattuneen tulipalon jäljiltä.

Muita tuotantorakennuksia

Itsenäistymistä edeltävänä vuonna 1916 valmistui Federleyn suunnittelema voimalaitos, Lambert Pettersonin kosken alarannalle suunnittelema alaverstas ja A. Sandsundin suunnittelema kutomorakennus.

Herrainmäki

Masuuninmäen länsi- ja luoteispuolella olevalle Herrainmäelle Birger Federley suunnitteli kaksi asuinrakennusta tehtaan insinööreille. Pitkille nurkille salvottu hirsirakennus Ryselinin talo valmistui 1899. Pohjaltaan ja julkisivuiltaan monimuotoisempi Lavoniuksen talo on vuodelta 1901. Federley suunnitteli 1912 herrainmäkeen vielä Villa Sandsundin.

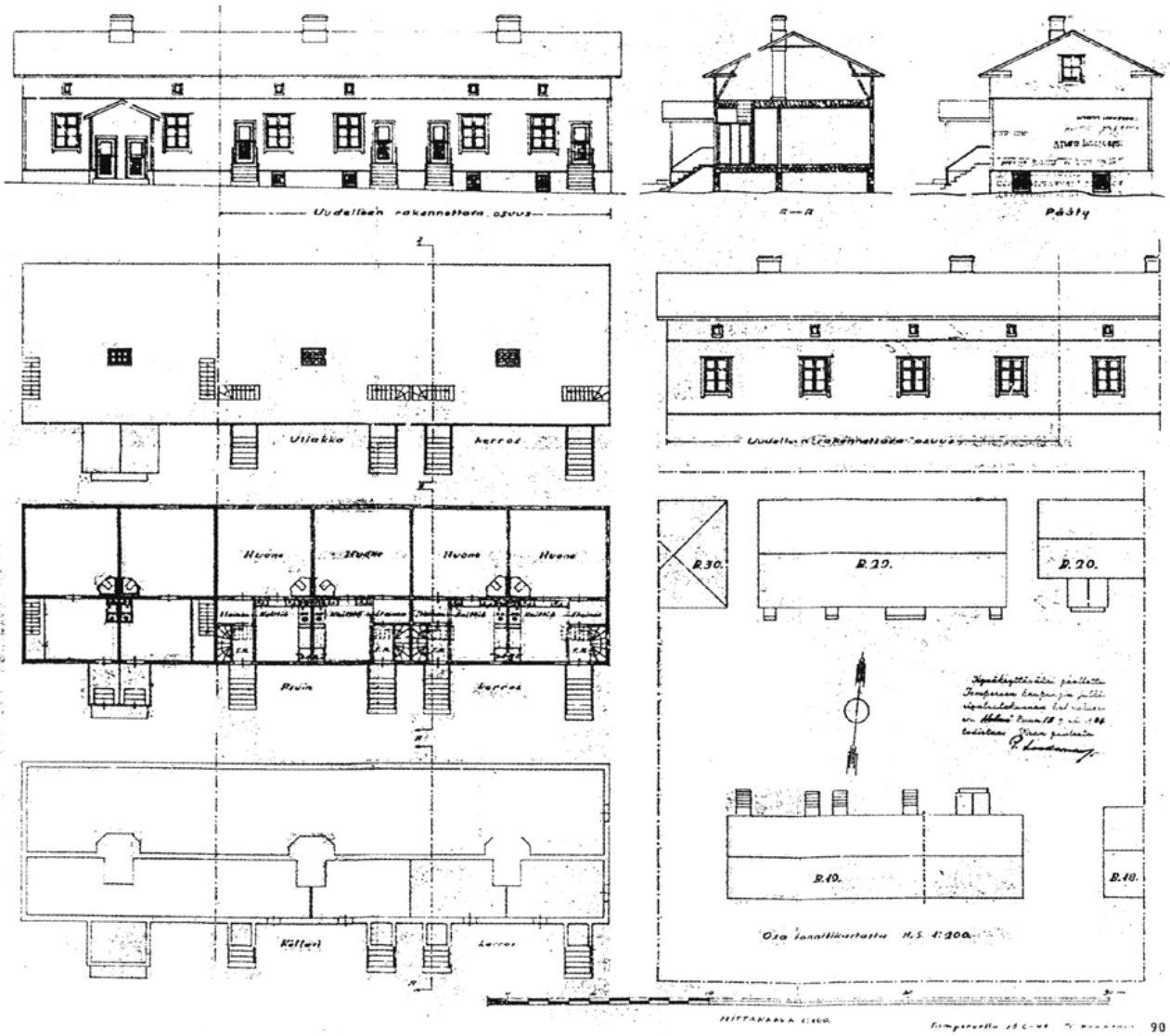
Juhlatalo

Georg Schreckin suunnittelema Tampellan juhlatalo rakennettiin Lapintien varteen vuosina 1896-97.

Juhannuskylä

Juhannuskylässä Masuuninmäen eteläpuolella lähimpiä rakennushistoriallisesti merkittäviä kohteita on As oy Soukannotka. Lapintien puoleinen talo valmistui 1927 Heikki Tiitolan piirustuksilla ja samalla muutettiin myös Sukkavartaankadun puoleisen Jussi Paatelan suunnitteleman talon julkisivu klassismin muotokielen mukaiseksi. Valtakunnallisesti merkittäviä rakennuksia Juhannuskylässä on Wivi Lönnin 1907 suunnittelema keskuspalosäilytys ja Lars Sonckin 1901 suunnittelema tuomiokirkko eli Johanneksen kirkko.

PELLAVATEHTAAN TYÖVÄEN ASUNTOALUEEN RAK. N:O B.19. UUELLEEN RAKENT. PIIRUSTUS

Kuvassa Masuuninmäen asuinrakennuksen B 19 piirustukset.

5 LAPINTIE 9

Korttelin 130 tonttia 3 osoitteessa Lapintie 9 hallitsee vuonna 1972 rakennettu asuinkerrostalo. Rakennuksen suunnitteli Pentti Turusen arkkitehtitoimisto. Selvityksen lähteinä olleen aineiston perusteella voidaan todeta, että tontin kaakkoisosassa ei ole ollut rakennuksia tai merkittäviä rakennelmia 1800- tai 1900-luvuilla.

Tontin pohjoisreunalla on 1920- tai 30-luvulla rakennettu, ainakin osittain betonirakenteinen maakellari, jonka runkosyvyys on noin 5 metriä ja pituus lähes 10 metriä. Kellarin ylimmät osat ovat vain noin 1,5 metriä maanpinnasta sisäänkäynnin edustalla. Maakellari saattoi olla rautatien varastokellari ja toimi väestönsuojana talvisodan alkuaikoina.¹⁹

Muita elementtirakentamisen aikaa edeltäviä rakennelmia tontilta ei löydy. Aikanaan nykyisen tontin alueella sijaitsevat asuintalo B 32 ja osittain B 23. Tontilla ei ole muinaisjäännösrekisteriin merkittyjä kohteita.

Maakellarin lähellä pohjoiseen viettävässä rinteessä on luonnonkivistä ladottu paikoin yli kaksi metriä korkea ja noin 14 metriä pitkä pengerryks, joka sijaitsee selkeästi tontin ulkopuolella. Lähdeaineiston perusteella pengerryksen kohdalla ei ole sijainnut rakennusta. Pengerryksen tarkoituksena on voinut olla rakennuksen B 31 toteuttaminen tasamaarakaisuna. (ks. kartat sivuilla 16 ja 25). Tämän perusteella kivipengerryksen voidaan olettaa olevan 1800- ja 1900 -lukujen vaihteesta.

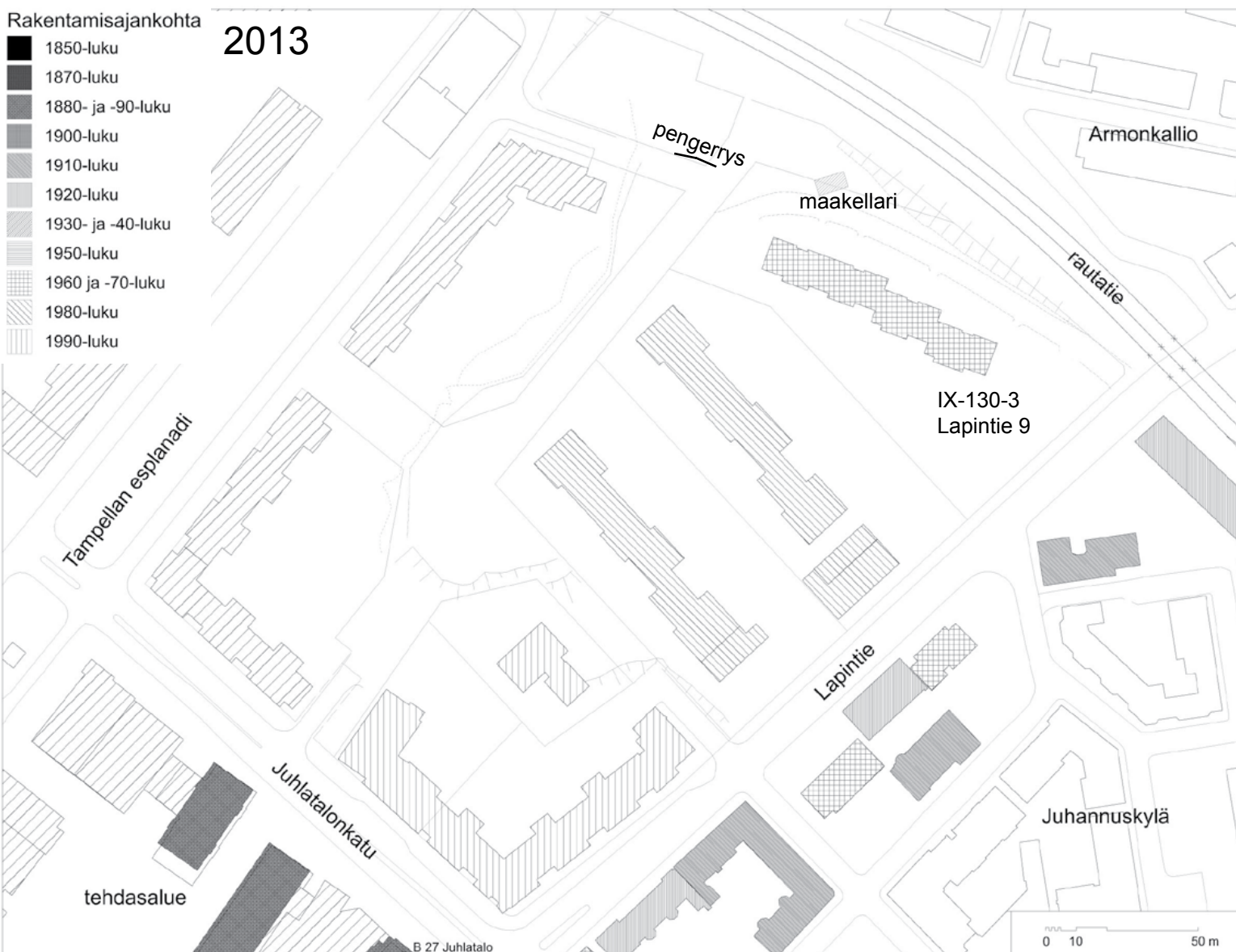
Ylimmässä kuvassa on kevätnäkymä uudisrakennuksen kohdalla olleesta montusta. Toisessa kuvassa on näkymä höyryvoimalan piipusta Kalevaan päin. Kolmantena on kuva maakellarista tontin pohjoisreunalla. Alin kuva on pengerryksestä tontin pohjoispuolella.

6 NYKYTILANNE

Masuuninmäkeä ympäröivät alueet Juhannuskylässä ja Armonkalliolla ovat kaupunkivallisesti perinteistä suhteellisen tiivistä rakennetta, jossa runkona on katuverkko ja korttelit tilallisesti pääosin suljettuja tai ainakin osittain rakennusten rajaamia. Myös Masuuninmäen luoteis-, länsi- ja lounaisosien uudet 1990-luvun lopun ja 2000-luvun alun korttelit ovat luonteeltaan katutilaa ja korttelipihoja selkeästi rajaavia.

Vuosina 1972 ja 1988 rakennetussa korttelissa 130 sen sijaan tilarakenne on avoin. Arkkitehtuurin muotokieli 1972 ja 1988 valmis-
tuneissa rakennuksissa poikkeaa toisistaan, mutta rakennusmassojen ja kaupunkitilan suhteessa näkyy koko korttelissa selvästi modernistiselle ajalle ominaiset ihanteet väljyydestä, vehreydestä, valoisuudesta ja vapaasti avoimeen maisematilaan sijoittuvista rakennuksista. Masuuninmäki poikkeaa ympäristöstään myös liikenteellisesti. Aluetta halkovia katuja ei ole. Masuuninmäen alueen keski-osiin avautuvien 90- ja 2000-luvun korttelien suunnittelussa lähtökohtana oli suurkorttelin muodostaminen.

Kartassa alla Masuuninmäen olemassaoleva rakennuskanta vuonna 2013.

Vuoden 1972 asuinkerrostalo osoitteessa Lapintie 9, yllä lounaisjulkisivu, alla koillisjulkisivu. Julkisivut ovat maalattua betonia, sokkelit ja kaakkoispäädyssä alin kerros pesubetonia.

Yllä on näkymä Lapintietä pitkin koilliseen, kuvassa vasemmalla asuinrakennus vuodelta 1988. Taustalla keskeellä näkyy vuoden 1972 rakennus ja kadun päässä Armonkallion kaupunginosa. Alla on näkymä Lapintietä pitkin lounaaseen. Taustalla Tammerkosen yli näkyy Finlaysonin tehtaat, lähempänä toimistorakennus 60-luvulta, keskialalla Komediateatteri eli entinen Juhlatalo ja etualalla asuinrakennus 1990-luvulta.

7 JOHTOPÄÄTÖKSET

Vanhan rakennuskannan purkamisesta johtuen Masuuninmäen alueella ei ole säilynyt erityisen merkittäviä rakennushistoriallisia tai historiallisia arvoja. Masuuninmäellä voidaan nähdä maisemallisia ympäristöarvoja, joita rinnettä vasten sijoittuva rakennuskanta korostaa. Kokonaisuudessaan voidaan kuitenkin todeta, ettei Masuuninmäellä ole sellaisia historiallisia ja kulttuurisia arvoja, jotka oleellisesti poikkeaisivat tavanomaisista rakennetuista ympäristöistä.

Alla olevasta ilmakuvasta näkyy Masuuninmäki ympäristöineen.

RAKENNUSNUMEROLUETTELO

nro	nimi/käyttötarkoitus	rakennettu	purettu
-	Mäkipaja	ennen 1844	
B 12	Tehtaan koulu	1872	1938 tai -39
B 13	asuinrakennus	1876	
B 14	Ristipyntinki, asuinrakennus	1850-l.	1970-l.
B 15	puutarhurin asunto	1898	1960-l.
B 16	asuinrakennus	1898	
B 18	asuinrakennus	1898	
B 19	asuinrakennus	1989	
B 20	Pitkä pyntinki, asuinrakennus	1898	
B 21	asuinrakennus (hellahuoneita)	1898	
B 22	asuinrakennus	1876	
B 23	asuinrakennus (rata, siirretty)	1898	
B 24	asuinrakennus (rata, siirretty)	1876 (?)	
B 25	ratakartijan asunto	1876 (?)	
B 27	Juhlatalo (ei purettu)	1898 (1895)	nyk. Komediateatteri
B 28	asuinrakennus	n. 1900	
B 29	työnjohtajien pyntinki	n. 1900	
B 30	pesutupa	n. 1900	
B 31	asuinrakennus	n. 1900	
B 32	asuinrakennus	n. 1900	
B 33	Piikala (hellahuoneita)	n. 1900	
B 40	Asuntoparakki	1946	
L 27	Yläpuuhiomo	1873	1990-l.
L 31	Puutyöpaja	1898	
ulkorakennukset			
H 16	kasvihuone	1912	1960-l.
U 5	ulkorakennus	1860-1900	
U 9	ulkorakennus	1860-1900	
U 18	ulkorakennus	1860-1900	1920 mennessä
U 20	ulkorakennus	1898	
U 26	ulkorakennus	1860-1900	
U 36	ulkorakennus	1860-1900	
U 37	ulkorakennus	1900-1920	
U 42	ulkorakennus	1860-1900	
U 48	ulkorakennus	1920-50	

KIRJALLISUUS

Heiskanen, Keijo ja Väisänen Juha (1993) Tampellan kanta-alue, säilytettävien teollisuuskiinteistöjen inventointiraportti ja käyttötarkoituvaihtoehtojen selvitys. Arkkitehtitoimisto Erkki Helamaa ja Keijo Heiskanen Oy

Inkilä, Riitta-Liisa; Rönkä, Risto ja Virkki, Jalo K. Tampella, rakentamis- ja rakennushistoria

Johansson, Timo ja Ekroos, Leena (2005) Massunmäki - Tampellan kylä kaupungissa. Kanta-Tampellan asukasyhdistys ry, Tampereen kaupunki

Leskinen, Marjatta ja Jaakola Juha (1998) Tampereen kantakaupungin rakennuskulttuuri 1998. Tampereen kaupungin kaavoitusyksikkö

Mahlamäki, Rainer ja Leinonen, Anu (1990) Tampellan kanta-alueen historia vuosina 1850-1990. Rakennuskannan perusselvitys Tampereen kaavoitusviraston toimeksiannosta. Arkkitehtitoimisto 8 studio Oy

Seppä, Jarmo; Aho, Harri ja Muotiala, Jussi (1982) Tampellan alaverstaan historiallinen analyysi. Tampereen teknillinen korkeakoulu

Tampereen kaupungin ympäristöviraston kaavoitusyksikkö (1994) Tampella, julkisten ulkotilojen yleissuunnitelma

Kuvalähteet:

Historialliset kartat (14.11.2013)

<http://koti.kapsi.fi/timomeriluoto/Sivut/Paasivu/KARTAT/Kaupunkikartat/Kaupunkikartat.html>

Aksonometriset piirustukset ovat Mahlamäen ja Leinosen tekemästä Tampellan rakennuskannan perusselvityksestä.

Aksonometrioiden yhteydessä historiallisia vaiheita esittelevät kartat on piirretty kokoamalla eri lähteiden tietoja.

Valokuvat ovat Timo Johanssonin ja Leena Ekroosin kirjasta Massunmäki - Tampellan kylä kaupungissa

Kuvat maakellarista ja kivipengerryksestä: Matti Mastosalo

Valokuvat sivuilla 26 ja 27 Arkkitehtitoimisto Helamaa & Heiskanen Oy

Ilmakuva nykytilanteesta: paikkatietoikkuna.fi

Kirjallisen-, kuva- ja kartta-aineiston lisäksi lähteenä on maastokäynnit alueella 27.11.2013, 23.12.2013 ja 30.12.2013

Lähdeviitteet

- 1 Seppä, Aho, Muotiala s. 8 ja Johansson & Ekroos s.13
- 2 Seppä, Aho, Muotiala s. 22 ja Johansson & Ekroos s.17
- 3 Johansson & Ekroos s. 15
- 4 Johansson & Ekroos s. 108 (sivulla 21 mainitaan opetus valimon yläkerrassa)
- 5 Seppä, Aho, Muotiala s. 32 ja Johansson & Ekroos s. 81
- 6 Inkilä, Rönkä, Virkki s. 22
- 7 Johansson & Ekroos s.22
- 8 Leskinen & Jaakola s.139
- 9 Mahlamäki & Leinonen s. 10
- 10 Mahlamäki & Leinonen karttaliite: Tampella 1900
Johansson & Ekroos s. 85, sivulla 76 Juhlatalon rakentamisajaksi mainitaan 1895
- 11 Johansson & Ekroos s. 22
- 12 Johansson & Ekroos s. 36
- 13 Johansson & Ekroos s. 44
- 14 Johansson & Ekroos s. 24, 85
- 15 Johansson & Ekroos s. 97
- 16 Johansson & Ekroos s. 165
- 17 Johansson & Ekroos s. 79
- 18 Johansson & Ekroos s. 88
- 19 Johansson & Ekroos s. 41, 84

